

Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik

Herausgegeben von
Olena Novikova und Ulrich Schweier

Band 2022

XIII. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik

**Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen
Die Ukraine aus globaler Sicht**

**Діалог мов – діалог культур
Україна і світ**

XIII Міжнародна наукова Інтернет-конференція з україністики

München
03. – 06. November 2022

Universitätsbibliothek
Ludwig-Maximilians-Universität München

Mit **Open Publishing LMU** unterstützt die Universitätsbibliothek der Ludwig-Maximilians-Universität München alle Wissenschaftlerinnen und Wissenschaftler der LMU dabei, ihre Forschungsergebnisse parallel gedruckt und digital zu veröffentlichen.

© für alle Texte bei den jeweiligen Autoren 2023

Diese Arbeit ist veröffentlicht unter Creative Commons Licence CC BY-SA 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

Abbildungen unterliegen ggf. eigenen Lizenzen, die jeweils angegeben und gesondert zu berücksichtigen sind.

Die in diesem Band veröffentlichten Beiträge geben die Meinung ihrer Verfasser oder Verfasserinnen wieder und nicht in jedem Fall die des Herausgebers, der Redaktion oder des Verlages.

Bibliografische Information der Deutschen Nationalbibliothek

Die Deutsche Nationalbibliothek verzeichnet diese Publikation in der Deutschen Nationalbibliografie; detaillierte bibliografische Daten sind im Internet abrufbar über <http://dnb.d-nb.de>

Druck und Vertrieb:

Buchschmiede von Dataform Media GmbH, Wien

www.buchschmiede.at

Open-Access-Version dieser Publikation verfügbar unter:

<https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bvb:19-epub-108389-9>

<https://doi.org/10.5282/ubm/epub.108389>

ISBN 978-3-99165-141-3 (print); ISBN 978-3-95896-021-3 (online)

ISSN der Reihe: 2629-5016 (print); 2629-5024 (online)

Олексій Вертій Світогляд кобзарів та бандуристів. Особливості побутування їх мистецтва	185
Ірина Дікун Музейна педагогіка як складова мистецького івент-проєкту “Музичні мандри”	199
Віта Дмитренко Інтерпретація української культури в концепції “русского міра”	208
Віталій Дмитренко Богослужбові книги в храмах Пирятинської протопопії другої половини XVIII століття: кількість, різновиди, динаміка	223
Ганна Карась Роль Верховного Архієпископа Йосипа Сліпого в духовно-мистецькому житті української громади в Німеччині (на відзначення 130-річчя з дня народження)	235
Тетяна Качак, Тетяна Близнюк Білінгви для дітей: діалог мов і культуру дії	247
Віктор Мішалов Дещо про початки бандурного музикування в Австралії	256
Тарас Найденко Образ радянського освітянина доби “відлиги” у творчості поетів-шістдесятників	267
Світлана Прищенко Колір як ресурс української нації	275
Надія Сеньовська Принципи побудови сучасного дискурсу про давню українську міфологію	288
Анастасія Тихонова Етика дикої природи в контексті філософії Ф. Метью та Дж. Берклі	295

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ СУЧАСНОГО ДИСКУРСУ ПРО ДАВНЮ УКРАЇНСЬКУ МІФОЛОГІЮ

Надія Сеньовська

(Україна)

У статті розглянуто проблематику аналізу вищої української міфології від спільнослов'янських часів язичництва. Описано труднощі з ідентифікацією окремих богів та їхніх зв'язків. Вказано, що українські неоязичники відіграли значну роль в популяризації давньої української міфології. Презентовано авторську класифікацію збережених фрагментів міфів. Запропоновано принципи побудови сучасного дискурсу про давню українську міфологію.

Ключові слова: слов'янська міфологія, вища міфологія, українська міфологія, українські неоязичники.

PRINCIPLES OF BUILDING A MODERN DISCOURSE ON ANCIENT UKRAINIAN MYTHOLOGY

Nadija Sen'ovs'ka

The article deals with the problems of analyzing the higher Ukrainian mythology from the co-Slavic times of paganism. The difficulties with the identification of individual gods and their connections are described. It is indicated that Ukrainian neo-pagans played a significant role in the popularization of ancient Ukrainian mythology. The author's classification of preserved fragments of myths is presented. The principles of building a modern discourse on ancient Ukrainian mythology are given.

Key words: Slavic mythology, higher mythology, Ukrainian mythology, Ukrainian neo-pagans.

Російська агресія стала не лише жахом і трагедією для українців, але й виконала роль своєрідного каталізатора нашої національної та культурної ідентифікації. Актуалізувалося питання про свідоме відокремлення українського від російського. Адже впродовж трьох століть дві імперії – російська та СРСР – нав'язували нам тезу про неподільність та комплекс меншовартості.

Українська культура – давня й багата і заслуговує на таке ж вивчення й визнання, як і інші культури Європи. “Елементи культур не тільки трипільців, а й багатьох стародавніх народів території України стали органічними складовими неповторного українського етнокультурного комплексу, який, на мою думку, склався в V–VII ст., тобто у ранньому середньовіччі. Саме у той час формувалася етнокультура більшості великих

народів середньої смуги Європи: французів, англійців, німців, сербів, хорватів, чехів, словаків, поляків, українців та ін. Отже, українці не кращі, але й не гірші за інші народи Європи. Їхній етногенез – це об’єктивний процес, зумовлений універсальними законами етнотворення континенту” (Залізняк 2007, 339).

Одним із найцікавіших і найменш досліджених аспектів українського світовідчуття є міфологія нашого народу. І зрозуміло, що на неї суттєво вплинуло християнство. “Міфологічні вірування та уявлення, зафіксовані дослідниками в ХІХ – на початку ХХ ст., були вже продуктом глибоко пізньосередньовічної культури. Вони, як ми можемо припускати (лише припускати!), не позбавлені дохристиянських світоглядних елементів, у т. ч. магічних практик (які характерні для всіх традиційних аграрних спільнот у різних куточках світу), але говорити про «язичницькі» практики, чи «давньослов’янські міфи», чи «пережитки язичництва» у фольклорно-етнографічних матеріалах того часу ми не маємо права” (Буйських 2018, 75).

На жаль, якщо демонологія (віра у духів та надприродні сили) збереглася подекуди й донині, то інформації про віру у давніх богів залишилося дуже мало. Дуже часто – тільки імена. Александр Гейштор називає те, що ми маємо, “залишками інформації” (Гейштор 2014, 79).

Необхідно зазначити, що вища міфологія українців є невіддільною частиною спільної слов’янської міфології. Адже українці як нація почали формуватися у ранньому середньовіччі, а до того довгий час слов’янська спільність жила у схожих природних умовах з подібним побутом, мовою (точніше, діалектами праслов’янської мови) та віруваннями. Після прийняття слов’янами християнства пройшло більше тисячі років. За цей час з їхньої спільності встигли сформуватися окремі народи, нації та держави зі своєю історією та культурою. Дуже часто фрагменти інформації про язичницькі часи, що дійшли до наших днів, відрізняються і навіть суперечать одне одному. Водночас, певні наукові висновки уже зроблені: “слов’янські вірування, хоча й відомі нам настільки неповно, з найдавніших часів становили порівняно цілісну сукупність ідей. Ця сукупність була доволі багатою за змістом, цілком зіставлюваною з релігійними системами інших культурних груп. Чимало її складників збереглося навіть у Середньовіччі” (Гейштор 2014, 110).

На перший погляд видається, що існувало два пантеони (якщо їх можна так назвати): на заході і на сході слов’янського світу. У балтійських слов’ян згадуються Святovit, Триглав, Руєвит, Яровит, Сварог, Сварожич, Радогост. На землях Русі – Перун, Хорс, Дажбог, Стрибог, Сімаргл, Мокош (Пантеон Володимира), Велес. Ще є відомості про існування інших богів (Ярило, Сива, Марена, Чорнобог, Переплут тощо). Однак, Александр Гейштор не згоден із цим трактуванням. Цілком можливо, що одним і тим самим богам поклонялися всі слов’яни, тільки називали їх по-різному і трохи інакше зображували: Святovit – Перун; Триглав – Велес; Яровит – Ярило. Певне *оновлення культів* могло бути пов’язане з потребою

протистояти впливу християнства та ініціюватися як жрецьми, так і князями. “Це могло б пояснити появу в наших джерелах (чи то в історичній реальності саме того часу) низки імен богів, котрим поклонялися лише в окремих племінних групах. Імен, але не власне богів, оскільки багато аргументів підтверджують припущення про «замінний» характер цих «нових» назв у тогочасному загальному генотейзмі слов’ян” (Гейштор 2014, 111). Крім того, певна відмінність релігійних практик може бути потрактована через вплив кельтських і германських племен на заході та іранських на сході.

На жаль, окремі прихильники давнини, не маючи достатньо збережених відомостей про давню релігію наших предків, деяких богів просто придумали у XVI–XX століттях: “наука не має жодних доказів того, що про зазначених богів [Лада, Лель, Полель, Дана] хтось чув раніше XVI століття. Натомість спеціалістам добре відомо, що імена Лади, Дани, Леля та Полеля усього лише реконструйовані з приспівів народних пісень – «ой, ладо», «ой, дід-ладо», «шіді-ріді-дана», «лелю-полелю» і таке інше” (Гордієнко 2014, 104). Втім, цілком можливо, що колись з’являться нові докази, які дозволять переглянути це питання.

Зважаючи на подані вище аргументи, чимало людей, не пов’язаних з наукою, будуть здивовані звідки в мережі Інтернет, цілі пантеони слов’янських (давньоукраїнських) богів. Розтиражованість цієї інформації пов’язана з діяльністю українських неоязичників – рідновірів.

У кінці XIX – впродовж XX століття багато українців з різних причин змушені були емігрувати. Вони утворювали у нових країнах проживання свої громади. І от в цьому середовищі у 1960-ті рр. виник рух, який презентував себе як релігію. І не просто релігію, а “рідну українську віру”. Світоглядною основою стали книги Володимира Шаяна, серед них “Віра Предків наших” (1987) та Лева Силенка, зокрема “Мага Віра” (1979). У 1966 р. у США з’явилися перші офіційно зареєстровані громади рідновірів. У 1981 р. така громада виникла в Канаді. Це дві найстаріші гілки українського неоязичництва. У незалежній Україні перша така спільнота була офіційно заснована в 1993 р. Зараз у нашій країні зареєстровано близько 120 громад рідновірівського спрямування.

Українське неоязичництво цілком вписується у контекст сучасного життя. Його виникнення пояснюється дією “архаїчного синдрому”. У суспільствах, які переживають глибокі кризи (релігійні, ідеологічні, економічні, правові), з’являється інтерес до давнього минулого, до життя пращурів. Саме такі кризи були в Україні на початку 1990-х, є зараз. Це рух екологічного порядку (фізичний та духовний зв’язок з природою), пошуки нових форм персональної та колективної ідентичності. Неоязичництво існує у різних частинах світу (в Скандинавії, Україні, Латвії, Литві, Японії тощо). Його прихильники мають на меті відновити давні релігійні практики певного народу. Але виходить швидше створення нового, тому що не йдеться про неперервну традицію служіння давнім богам.

Марина Гримич пише: “Українське неоязичництво на сьогодні, за моїм визначенням, – це різновид альтернативної субкультури, який відзначається своїм протестним характером і етно-ритуалізованим втіленням. За формою – це гібрид субкультури історичних реконструкцій і субкультури рольовиків” (Гримич 2014, 159).

Дослідниця Марія Лесів переконана, що насправді українські рідновіри створили нову релігію, але від цього вона не є якоюсь меншовартісною.

Українцям необхідно наново вивчити й переосмислити усі збережені через століття фрагменти рідної міфології, адже саме на основі світовідчуття народу, усвідомлення свого коріння (у метафізичному сенсі) формується своєрідна опора для буття нації й держави.

Можна запропонувати для обговорення низку *принципів побудови сучасного дискурсу про давню українську міфологію*:

1. *Відмежуватися від російського тлумачення.* Росіяни мають угро-фінське й татарське походження, слов'янського в їхньому етносі мало. Тому немає підстав переносити їхні фантазії про Третій Рим, особливий шлях, об'єднання (збирання, завоювання) світу на український ґрунт.

2. *Абстрагуватися від поширеної у певних колах теорії про месіанство предків українців.* Є величезна спокуса починати аналіз від аріїв-оріїв, їхніх завоювань та сакральних знань. Краще зараз цього уникати. Нам важлива роль рідної міфології в минулому та сучасному українців. Тому варто зосередитися на осмисленні й переосмисленні давніх вірувань, а не на дослідженнях чи саме на території сучасної України винайшли колесо, плуга і вперше осідлали коня.

3. *Прийняти як факт, що відновити, описати цілісну систему міфології предків сучасних українців із тим матеріалом, який є у розпорядженні науковців зараз, неможливо.* Сподіватимемося, в майбутньому з'являться нові способи досліджень чи технології. Те, що ми маємо – фрагменти. Однак вони дуже характерні й важливі.

4. *Відкинути ідею розроблення однієї системи чи структури української міфології.* Особливо в тому аспекті, який стосується наших давніх богів. Метафорично – дослідники повинні опиратися на стійкі острівці збереженого знання, відштовхуючись від яких, можна формулювати припущення, творити художні узагальнення.

5. У сучасному дискурсі про давню українську міфологію значна роль має належати не тільки науковцям (історикам, мовознавцям, літературознавцям, етнографам, культурологам тощо), але й письменникам. Адже йдеться передусім про те, щоб *осмислити й переосмислити вірування предків, відновивши й створивши наново особливу, українську основу буття народу і нації.*

Отож, повертаючись до 4-го принципу, на які ‘острівці’ ми можемо орієнтуватися? До наших часів дійшли фрагменти української вищої міфології, котрі пов'язані з творенням світу, логікою світобудови, існуванням богів, сенсом життя людей.

1. Творення світу.

1.1. *Світ з яйця.* Символ світу та один з основних магічних предметів – писанка. Та й сам світ колись виник із яйця.

1.2. *Птахи-деміурги.* Іноді творцями (співтворцями) світу виступають птахи (сокіл, качка, голуби). У старих колядках вони дістають землю з-під води. Можливо, то відгомін дуже давніх уявлень про богів, які ще не мали антропоморфної форми.

1.3. *Дуалізм присутній епізодично.* Дуже рідко протилежності можуть бути джерелом життя (вогнь і вода створили світ). Частіше йдеться про одного доброго Творця.

2. Логіка світобудови.

2.1. *Усе пронизане силою Бога.* Це саме те, що рідновіри називають Права. Інші боги тим святіші, що ближчі до Творця. Духи природи теж наділені цією силою, але в меншій мірі. Тому природа свята.

2.2. *Світове дерево.* Міф про впорядкованість світу і про Світове дерево поширений серед багатьох народів. Традиційно вважається, що крона – це небо, там, де боги (Вирій). Стовбур – наш людський світ живих. А корені – підземний світ мертвих. Іноді зустрічається тлумачення, що праведні предки вгорі з богами, а недобрі люди внизу з демонами. Мабуть, частково тут вплинуло християнство. Існують різні способи переходу між рівнями Світового дерева. У казках, наприклад, герої часто потрапляють на ‘той’, ‘підземний’ світ. На небо потрапити важче, але теж можливо.

2.3. *Ява і Нава.* Вважається, що наш матеріальний світ людей – то Ява. А нематеріальний світ – Нава, Потойбіччя. Мертвих називали навами. Непорушної межі між Явою і Навою немає. Перетнути її можна у різний спосіб, але перебувати ‘на тій стороні’ істота з ‘протилежної’ довго не може. Виняток – боги.

2.4. *Відсутність пекла як місця постійного перебування неправедних душ після смерті.* Християнізована українська міфологія вже містить уявлення про пекло і рай. Але, ймовірно, язичницькі вірування ґрунтувалися на вірі в переселення душ чи переродження. Згадки про це є в казках і легендах, коли персонажі стають деревами, тваринами тощо.

2.5. *Вирій і птахи.* В українських міфах птахи на зиму відлітають у Вирій (на територію богів). Звідти вони (ластівки, жайворонки) приносять весну (тепло, ключі від землі).

3. Існування богів.

3.1. *Сім’ї богів.* Ми не маємо відомостей про ПАНТЕОН наших предків, але знаємо, що деякі боги мали родинні стосунки. Наприклад, Рожаниці (богині долі) – сестри або мати і дочки. Сварог (бог неба) і Сварожич (бог небесного вогню) – батько і син. Стрибог (бог вітрів) мав дітей-вітрів. А Перун (бог грому і блискавок) – дружину Перуницю (ймовірно, богиню дощу).

3.2. *По кілька богів мали стосунок до одного і того самого явища* (вогнь – Сварог, Сварожич; сонце – Дажбог, Ярило, Хорс; війна, битви –

Перун, Світовит, Ярило, Яровит; мудрість – Велес, Троян, Триглав). Можливо, це просто того самого бога називали різними іменами. Але ми точно можемо сказати, що і сонце, і вогонь, і знання, і битви були дуже важливими та стали основою міфосвіту українців.

3.3. Відсутність непримиренної ненависті, боротьба між богами має ритуальний характер. Перун і Велес є суперниками (за жінку, блага). Водночас, завдяки їх боротьбі йдуть дощі. Чорнобог і Білобог теж сприймаються як частини єдиного цілого (рівноваги?), а не ‘вороги до смерті’.

3.4. Відсутність відверто злих, лихих богів. Боги роблять щось погане людям, якщо така їхня роль у світобудові (зима, темрява). З ними можна домовитися. Надмірна жорстокість заради жорстокості практично не зустрічається.

4. СENS життя людей.

4.1. Люди – улюблені діти богів. Відома й розтиражована цитата зі “Слова о полку Ігоревім” про *Дажбожих онуків* – русичів (українців). Ми точно не знаємо що саме малюється на увазі (тим більше часи написання тексту – уже християнські). Але, швидше за все, це стало словосполучення, відгомін язичницьких часів, коли наші предки дійсно вважали себе тими, про кого рідні боги піклуються.

4.2. Предки зорять за нами. Тобто, спостерігають з неба і допомагають. Культ предків увійшов навіть до українського християнства. Є спеціальні дні, коли предків кличуть і пригощають. Зберігся фрагмент міфу, що зірки – то очі наших предків, або вікна у небі, зірки вони на нас дивляться.

4.3. Правда і кривда. СENS життя. Персонажі Правда і Кривда як уособлення правильної (доброї, як боги і предки заповідали) та неправильної (недоброї, недозволеної) поведінки теж зустрічаються в казках. Можливо, сENS був у тому, чи людина живе відповідно до Прави (заповідей богів), чи ні.

4.4. Воля. Неприйняття рабства. Про те, що ранньоісторичні слов’яни не визнавали рабства і навіть власних рабів через деякий час відпускали на волю, нам свідчать їхні сучасники (наприклад, ромеї з Візантії). І є підстави вважати, що такими були релігійні переконання наших предків. Напевне, цей міф дуже глибоко закладений. Навіть сьогодні він активізувався в українців, як і в їхніх предків-козаків. Свобода – головна цінність.

Таким чином, сучасний дискурс про давню українську міфологію (зокрема, вищу міфологію), з одного боку, об’єктивно обмежений невеликою кількістю доведених наукових фактів. З іншого ж, він може і має житися художніми та світоглядними інтерпретаціями митців і неоязичників-рідновірів, адже вони всі є частиною великого й оригінального явища сучасної української культури.

Буйських, Ю. (2018). *Жіночі образи української міфології: “Колісь русалки по землі ходили...”* Клуб Сімейного Дозвілля. Харків.

Гордієнко, Я. (2014). *Слов'янські боги та богині*. У кн.: *Errare humanum est: 50 нарисів українського примарознавства*. Дуліби, Київ. С. 103–109.

Гримич, М. (2014). *Нові старі боги (з приводу книги Марії Лесів “Повернення рідних богів: сучасне українське рідновірство як альтернативна візія нації”)*. ВІНС. Вип. 43. С. 158–162.

Гейштор, А. (2014). *Слов'янська міфологія*. Кліо. Київ.

Залізник, Л. (2007). *Походження українців у тумані патріотичних міфів та політичних спекуляцій*. У кн.: *Той, хто відродив Могилянку*. Зб. наук. праць. Києво-Могилянська академія. Київ. С. 334–349.

Силенко, Л. (1979). *Мага Віра*. Об'єднання Синів та Дочок Рідної Української Національної Віри. Спрінг Глен.

Шаян, В. (2018). *Віра Предків Наших*. ФОП Стебеляк О. М. Київ.

Lesiv, M. (2013). *The Return of Ancestral Gods: Modern Ukrainian Paganism as an Alternative Vision for a Nation*. Queen's University Press. McGill.